

УДК 342.97:351.746.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.17>**Наталія Кондрашова,**аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЯВЛЕННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується правове регулювання діяльності Служби безпеки України з виявлення загроз економічній безпеці держави. Важлива роль у системі національної безпеки будь-якої країни відводиться саме економічній безпеці. Економічну безпеку можна визначити як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. Для забезпечення економічної безпеки держави важливо своєчасно виявляти реальні і потенційні загрози та оцінювати їх рівень. Водночас низька результативність зусиль національного сектору безпеки у цьому напрямі зумовлюється недосконалістю чинного законодавства й інституційної системи, неефективністю використовуваних підходів теорії та практики до організації процесу реагування на реальні і потенційні загрози економічній безпеці держави, що досягається насамперед їх своєчасним виявленням СБ України. Виявлення як ефективного інструменту своєчасного викриття і реагування на потенційні загрози економічній безпеці та запобігання їх трансформації в реальні необхідне для розроблення і реалізації нової парадигми діяльності СБ України у сфері забезпечення економічної безпеки як сучасної спеціальної служби. Не менш важливим є також питання удосконалення практичних засад діяльності СБ України, яка, зважаючи на сучасні загрози економічній безпеці, потребує вироблення принципово інших підходів до тактики їх виявлення, орієнтації діяльності СБ України на викриття потенційних загроз безпеці держави. Аналіз змісту законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контрольно-розвідувальну діяльність» та «Про Службу безпеки України» свідчить, що СБ України повинна спрямовувати свою діяльність на попередження, виявлення і припинення розвідувально-підривної та іншої протиправної діяльності спецслужб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб. Вказане є основними функціональними завданнями, вирішення яких є запорукою результативної нейтралізації СБ України загроз життєво важливим інтересам України. При цьому ми бачимо встановлений законодавством пріоритет попередження загроз у діяльності СБ України перед іншими функціональними завданнями (виявлення і припинення). Водночас з урахуванням концепції реформування СБ України як сучасної спецслужби виявлення загроз має посідати пріоритетне місце в діяльності СБ України у сфері забезпечення економічної безпеки держави, що потребує подальшої наукової дискусії.

Ключові слова: економічна безпека держави, загрози економічній безпеці, виявлення загроз економічній безпеці держави, правове регулювання, юридична сила закону.

Постановка проблеми. В умовах наявного комплексного характеру агресії та широкого спектра впливу зовнішніх і внутрішніх негативних чинників на державну безпеку України особливого значення набуває забезпечення ефективного функціонування сектору безпеки та оборони, здатного своєчасно та адекватно реагувати на кризові ситуації, застосовувати протидію сучасним загрозам державній безпеці України. Безумовно, зазначене насамперед стосується СБ України як державного правоохоронного органу спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України.

При цьому важлива роль у системі національної безпеки будь-якої країни відводиться саме економічній безпеці, яку можна визначи-

ти як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Натепер агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження вітчизняної економіки та підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, негативні явища в економіці та несприятлива зовнішня кон'юнктура погіршили стан економічної безпеки України. Вказане свідчить про те, що нормативно-правове, організаційне, інституційне забезпечення економічної безпеки у нашій країні не є досконалими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань економічної безпеки

присвячені праці багатьох провідних вітчизняних вчених, таких як Й. Шумпетер, Л. Акімова, О. Барановський, О. Білорус, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, М. Єрмошенко, О. Жихор, С. Кіреєв, К. Крамаренко, В. Малишко, В. Мунтян, В. Рудніцький, В. Шлемко, Т. Цвігун та ін.

Загальні питання адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних органів, у тому числі органів Служби безпеки України, були предметом наукових досліджень таких науковців, як: В. Авер'янов, О. Андрійко, О. Бандурка, О. Безпалова, Ю. Битяк, М. Бурбика, В. Галунько, В. Гарашук, І. Голосніченко, М. Грек, О. Грідін, Т. Кагановська, Л. Коваль, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, А. Куліш, В. Ліпкан, Д. Лук'янець, Д. Лученко, А. Мельник, О. Музичук, В. Олефір, В. Пилипчук, В. Плішкін, О. Полковниченко, С. Пономарьов, Н. Рибалка, А. Стародубцев та ін. Однак, незважаючи на широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам діяльності Служби безпеки України, залишається ще багато дискусійних питань. Зокрема, це стосується розуміння системи та змісту правового регулювання діяльності Служби безпеки України з виявлення загроз економічній безпеці держави.

Метою статті є аналіз правового регулювання діяльності СБ України з виявлення загроз економічній безпеці держави.

Виклад основного матеріалу. Національна економіка виявила низьку здатність протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам, серед яких основними слід назвати: монопольно-олігархічну, низькотехнологічну, ресурсовитратну економічну модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей; високий рівень «тінізації» та криміналізації національної економіки, кримінально-кланову систему розподілу суспільних ресурсів; деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес; надмірну залежність національної економіки від зовнішніх ринків; неефективне управління державним боргом; спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі; недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та технологій; недієву політику енергоефективності та енергозабезпечення тощо.

Для забезпечення економічної безпеки держави важливо своєчасно виявляти реальні і потенційні загрози та оцінювати їх рівень.

Водночас низька результативність зусиль національного сектору безпеки у цьому напрямі зумовлюється недосконалістю чинного законодавства й інституційної системи, неефективністю використовуваних підходів теорії та практики до організації процесу реагування на реальні і потенційні загрози економічній безпеці держави, що досягається насамперед їх своєчасним виявленням Службою безпеки України.

Незважаючи на те, що виявлення загроз державній безпеці, насамперед економічній, як теоретична, правова і практична категорія вживається у нормативно-правових актах, наукових доробках та практичних матеріалах контррозвідувальної й оперативно-розшукової діяльності, його теоретичне і правове визначення не знайшло відповідного закріплення. Зазначене породжує неоднозначність розуміння сутності, змісту, мети, завдань та основоположних засад теорії і практики виявлення Службою безпеки України загроз економічній безпеці, що істотно може впливати на здійснення протидії протиправним посяганням у вказаній сфері.

Наукове усвідомлення феномену виявлення як ефективного інструменту своєчасного викриття і реагування на потенційні загрози економічній безпеці та запобігання їх трансформації в реальні необхідне для розроблення і реалізації нової парадигми діяльності СБ України у сфері забезпечення економічної безпеки як сучасної спеціальної служби, визначення її сутності, мети та завдань. Не менш важливим є також питання удосконалення практичних засад діяльності СБ України, яка, зважаючи на сучасні загрози економічній безпеці, потребує вироблення принципово інших підходів до тактики їх виявлення, орієнтації діяльності Служби не на майбутню кримінальну процесуальну перспективу, а на викриття потенційних загроз безпеці держави.

Таким чином, виявлення загроз економічній безпеці має посідати важливе місце у системі оперативно-службової діяльності органів та підрозділів СБ України і потребує ґрунтовного наукового осмислення, багатодисциплінарного аналізу в контексті забезпечення державної безпеки, а також розвитку теоретичних поглядів, здатних відповідним чином відобразити у наукових категоріях уявлення про сучасні процеси, пов'язані з діяльністю спеціальних служб і правоохоронних органів з протидії загрозам економічній безпеці України.

У теорії права натепер не вироблено єдиного підходу до розуміння змісту правового регулювання. Наприклад, такі відомі вчені, як

С. Кечек'ян, Л. Янович та інші, вважають, що під правовим регулюванням потрібно розуміти лише встановлення правових норм і забезпечення засобів їх реалізації. Інший погляд на окреслене питання має група науковців (серед них О. Лукашова), які вважають, що розуміння правового регулювання не можна обмежувати правовими відносинами, а в його зміст потрібно включати усі форми впливу права на суспільні відносини. Саме до таких форм впливу права на суспільні відносини прихильники окресленої теорії відносять: 1) інформаційний; 2) ідеологічний; 3) ціннісно-орієнтаційний; 4) виховний; 5) культурологічний; 6) правовий впливи [1, с. 169].

На думку А. Берлача, С. Бичкова, А. Колодія та інших вчених, висловлену у підручнику «Правознавство», найбільш близьким до істини є розуміння правового регулювання як: а) здійснення за допомогою юридичних засобів правового впливу на суспільні відносини; б) виникнення на основі правової норми суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; в) реалізацію останніх у повсякденних життєвих відносинах [1, с. 170].

Отже, варто звернутися до найбільш широкого розуміння правового регулювання, яке розглядається як специфічна діяльність держави, її органів і посадових осіб з упорядкування суспільних відносин шляхом встановлення правових норм, що визначають межі дозволеної поведінки, і прийняття відповідно до них індивідуально-регламентуючих рішень з юридично значимих питань, які виникають під час таких відносин. Особливості правового регулювання залежать від сфери регламентованих суспільних відносин, проте воно завжди має функціональну, управлінську сутність [1, с. 261].

Правове регулювання діяльності СБ України є сукупністю нормативних актів, які закріплюють правові норми, що регулюють групи однорідних суспільних відносин. Зазначені відносини виникають між державою і особою у процесі діяльності із забезпечення державної безпеки, а також захисту прав, законних інтересів та забезпечення безпеки людини, суспільства, держави шляхом застосування спеціальних методів, сил і засобів, якщо в інший спосіб попередити чи усунути загрози неможливо. У такій діяльності через застосування правових норм регламентуються відносини між державою в особі уповноважених законом суб'єктів проведення оперативної та контррозвідувальної діяльності та окремими особами і групами осіб, які посягають на державну безпеку України.

Зважаючи на викладене, ми можемо говорити про існування певного роду правовідно-

син, дослідження яких мають значення для розвитку теорії будь-якої правової науки. Адже без пізнання зазначеної правової категорії неможливо пізнати специфіку: механізму правового впливу на суспільні відносини; прав та обов'язків уповноважених державних органів, а також відповідних посадових осіб та громадян; гарантії непорушності зазначених прав, а також гарантії дотримання законності.

Говорячи про правове регулювання будь-якої діяльності, ми не можемо оминути питання юридичної сили закону, що являє собою основну властивість правових актів діяти і породжувати правові наслідки – виникнення, зміни, припинення правовідносин.

Існує чітка ієрархія, тобто система підпорядкованості правових актів, яка означає, що кожний акт займає своє місце в загальній системі правових актів. Іншими словами, чим вище місце акта в такій ієрархії, тим вища його юридична сила.

Природно, що найвищу юридичну силу має Конституція України – Основний Закон держави, яка стоїть на найвищому щаблі ієрархічної системи актів. Потім розміщуються закони, якими Верховна Рада України дала згоду на обов'язковість дії на території України міжнародних договорів, ухвалених відповідно до Конституції (ратифікаційні закони); далі кодифіковані закони (кодекси, основи законодавства); звичайні (ординарні) закони; постанови Верховної Ради України; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України, а також накази, розпорядження, рішення міністерств та інших центральних органів виконавчої влади та накази, постанови, розпорядження інших органів державної влади.

Так, відповідно до Конституції України найважливішими функціями держави є захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, при цьому забезпечення державної безпеки України покладається на відповідні правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [2].

Законом України «Про національну безпеку України» на СБ України як державний правоохоронний орган спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України, покладено: протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; боротьбу з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної

безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; охорону державної таємниці [3].

Аналіз змісту законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідальну діяльність» та «Про Службу безпеки України» свідчить, що СБ України повинна спрямовувати свою діяльність на попередження, виявлення і припинення розвідально-підривної та іншої протиправної діяльності спецслужб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб. Вказане є основними функціональними завданнями, вирішення яких є запорукою результативної нейтралізації СБ України загроз життєво важливим інтересам України.

Так, ч. 1 ст. 2 Закону України «Про контррозвідальну діяльність» попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення віднесено до мети контррозвідальної діяльності (далі – КРД) [4]. Водночас, на нашу думку, у визначенні на законодавчому рівні мети КРД є помилка, оскільки саме на виявленні, а не попередженні має бути сконцентрована увага органів контррозвідки.

Схожа тенденція має місце у положеннях ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України», де до завдань СБ України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [5].

Зміст ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає, що одним із першочергових обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, є вжиття у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів [6].

Вищевикладене свідчить про встановлений законодавством пріоритет попередження загроз у діяльності СБ України перед такими функціональними завданнями, як виявлення та припинення. Зазначене частково можна пояснити домінуванням за радянських часів у діяльності контррозвідальних підрозділів концепції запобігання (попередження) посягань на державну без-

пеку, оскільки радянські науковці розглядали виявлення виключно як спосіб створення інформаційного підґрунтя для проведення попередження та припинення підривної діяльності іноземних спецслужб. Отже, ми можемо констатувати, що вказана застаріла концепція міститься у положеннях законів України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідальну діяльність» та «Про оперативно-розшукову діяльність».

Таким чином, окреслене визначає обов'язковість виявлення уповноваженими оперативними підрозділами СБ України проявів протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України. Водночас, зважаючи на концепцію реформування СБ України як сучасної спецслужби, виявлення загроз має бути пріоритетним завданням діяльності СБ України у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Важливість результатів виявлення загроз економічній безпеці полягає у створенні необхідної інформаційної основи для вироблення тактики їх нейтралізації та своєчасного відвернення, особливо в нинішній складній геополітичній обстановці.

Висновки

Виявлення є одним з основних функціональних завдань, вирішення яких є запорукою результативної нейтралізації Службою безпеки України загроз життєво важливим інтересам держави. Разом із тим законодавче закріплення пріоритету виявлення загроз перед іншими функціональними завданнями СБ України (попередження і припинення) потребує подальшої наукової дискусії.

Список використаних джерел:

1. Копейчиков В.В. Правознавство : підручник. Київ : «Юрінком Інтер», 2006. 584 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
4. Про контррозвідальну діяльність : Закон України від 03.04.2003 № 374-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.
5. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 38.
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

The article examines the legal regulation of the activities of the Security Service of Ukraine in identifying threats to the economic security of the state. An important role in the national security system of any country is given to economic security. Economic security can be defined as a nationwide set of measures aimed at a permanent and stable development of the state's economy, which includes a mechanism to counter the internal and external threats. To ensure the economic security of the state, it is important to identify and assess the real and potential threats in a timely manner. At the same time, the low effectiveness of the efforts of the national security sector in this direction is conditioned by the imperfection of the current legislation and institutional system, the ineffectiveness of the applied theory and practice approaches to the organization of the process of responding to real and potential threats to the state's economic security, which is achieved first of all by their timely detection of the Security Service of Ukraine (SSU). Detection as an effective tool for timely disclosure and response to potential threats to economic security and to prevent their transformation in real is necessary for the development and implementation of a new paradigm of the SSU in the field of providing economic security as a modern special service. Equally important is the issue of improving the practical principles of the SSU, which, taking into account modern threats to economic security, requires the development of fundamentally different approaches to the tactics of their detection, orientation of the SSU's activities to reveal potential threats to the security of the state. The analysis of the content of the laws of Ukraine "On Operational Investigative Activity," "On Counterintelligence" and "On the Security Service of Ukraine" indicates that the SSU should direct its activities to prevent, detect and terminate intelligence, subversion and other illegal activities of special services of foreign states, individual organizations, groups and individuals. These are the main functional tasks, the solution of which is the key to the effective neutralization by the Security Service of Ukraine threats to the vital interests of Ukraine. At the same time, we see the priority of prevention of threats in the activities of the Security Service of Ukraine against the other functional tasks (detection and termination) established by the legislation. At the same time, taking into account the concept of reforming the Security Service of Ukraine as a modern security intelligence service, detection of threats should occupy a priority place in the activities of the SSU in the field of ensuring the economic security of the state, which requires further scientific discussion.

Key words: economic security of the state, threats to the economic security, identification of threats of the economic security, legal regulation, legal force of law.